

Grondrechten

Sociaal Werk
Eerste jaar
6 studiepunten

In elke beroepscontext van de sociaal werker komen juridische aspecten voor. Om je daarop voor te bereiden focust deze inleiding recht op de noodzakelijke kennis die je als sociaal werker nodig hebt om de juridische aspecten van een situatie te kunnen herkennen en daar mee aan de slag te gaan.

Docent: Steven Gibens

MODULE 1 : Recht en Sociaal werk

1. INLEIDING : Recht en Sociaal Werk

Het handboek #Sociaal werk start in hoofdstuk 1 met de definitie wat sociaal werk is. De basis is de internationale definitie van Sociaal Werk (10 juli 2014) die luidt als volgt:

*"Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledges, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing."*¹

Vertaald naar het Nederlands is dit als volgt : *"Sociaal werk is een op praktijk gebaseerd beroep en een academische discipline die sociale verandering en ontwikkeling, sociale cohesie, empowerment en bevrijding van mensen bevordert. Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve verantwoordelijkheid en respect voor diversiteit staan centraal in het sociaal werk. Onderbouwd door sociaalwerktheorieën, sociale wetenschappen, menswetenschappen en inheemse en lokale vormen van kennis, engageert sociaal werk mensen en structuren om levensuitdagingen en problemen aan te pakken en welzijn te bevorderen."*

Belangrijke principes zijn rechtvaardigheid, mensenrechten en collectieve verantwoordelijkheid en uiteraard diversiteit. Verschillende vakgebieden zoals de sociologie, psychologie, economie vullen deze principes meer specifiek in. Zo ook het recht.

Je zal bemerken dat het recht zoals ook de andere vakgebieden **een specifieke taal** heeft. Je zal in deze cursus voortdurend begrippen en concepten tegenkomen die typisch zijn voor het recht.

De vraag rijst wel hoe je deze dan in het sociaal werk plaatst en toepast. Als sociaal werker beweeg je je juist **op het snijvlak van burger en samenleving** en ben je verbonden met zowel het sociaal systeem als met de hulpvrager.

¹ http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_54706-5.pdf; <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/> zie ook het Handboek #Sociaal werk, hoofdstuk 1.

Als sociaal werker ben je een bruggenbouwer tussen de leefwereld van mensen en de systeemwereld waartoe het recht behoort². Dus het recht kennen laat je toe om mensen te informeren, te adviseren, maar ook bij te staan en te ondersteunen. Je kan zo mensen zowel aan als tot hun recht laten komen. In de cursus sociaal werk zal je vooral een agogisch benadering krijgen over rechten. Nochtans kan je de agogisch en de juridische benadering niet los van elkaar zien.

Verschillende vragen rijzen. Wat kan het recht betekenen voor jou als sociaal werker, of hoe kan het sociaal werk zelf tot zijn recht komen?³ Je kan de plaats van het recht vanuit **drie perspectieven** bekijken: (1) kennis, (2) waarden en normen, (3) mensenrechten en sociale rechtvaardigheid. Het vak Sociaal Werk zal hierop nog uitgebreider ingaan. We overlopen deze perspectieven even snel. Vooral het eerste perspectief is van belang in de cursus Grondrechten. De andere zal je tegenkomen in andere vakken, maar zijn ook van belang om het recht in het sociaal werk toe te passen.

Op de eerste plaats kan je als sociaal werker door kennis van het juridische systeem en de rechten en plichten van mensen, individuen en groepen versterken om greep te krijgen op hun situatie en omgeving (empowerment). Dit kan productgericht zijn (concrete toepassing van het recht) of procesgericht zijn (cliënt versterken in zijn probleemoplossende vaardigheid). Kennis van recht houdt in : de kennis van wettelijke beginselen, van mensenrechten en grondrechten, van juridische procedures en deze ook kunnen hanteren, van eigen bevoegdheden van de sociaal werker. En uiteraard kan je deze kennis toepassen in de juiste context. ***Doing Things Right.***

Maar kennis van het recht alleen is niet voldoende binnen sociaal werk. De relatie tussen recht en sociaal werk is er één van tegenstellingen. De waarden en normen die je als sociaal werker hanteert, komen niet steeds overeen met die van het recht. Je dient je als sociaal werker bewust te zijn van de ethische en morele dimensies bij het toepassen van het recht in de praktijk. Je moet je tussenkomst ook bekijken vanuit moreel-ethisch perspectief, reflecteren, kritisch zijn. Recht kan één van de mogelijkheden zijn om ethisch professionele doeleinden te bereiken. ***Doing Right Things.***

Tot slot vormen de principes van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid bij dit alles het uitgangspunt. Als sociaal werker moet je het recht en zijn regels afwegen tegenover de mensenrechten met het doel sociale rechtvaardigheid te realiseren. De wet kan hiertoe een bron zijn omdat zij rechten van mensen veilig stelt. ***Rights Thinking.***

² J. DE SAVORNIN LOHMAN & H. RAAFF, *In de frontlinie tussen recht en samenleving*, Uitgeverij Coutinho, Bussem, 2012.

³ Deze benadering is gebaseerd op S. GIBENS, "Recht in sociaal werk, hoe sociaal werk tot zijn recht kan komen", *Alert* 2013, 29-36. Zie ook S. BRAEYE en M. PRESTON-SHOOT, *Practising Social Work Law*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2010. Zie ook het Handboek # Sociaal werk, hoofdstuk 10.

We concluderen⁴: "**De relatie tussen recht en sociaal werk is niet eenvoudig.**

De verhouding tussen recht en sociaal werk vraagt van de sociaal werker dat hij inzicht heeft in de juridische aspecten van zijn handelen. Wil hij verantwoord handelen dan vraagt dit om een aftoetsing met de waarden die ontwikkeld worden in zijn professionele context. Het volstaat niet om elke juridische norm zomaar in het sociaal werk toe te passen. Deze moet in zijn context geplaatst worden met een afweging ervan via een mensenrechtenbenadering en met het doel om sociale rechtvaardigheid na te streven.

De sociaal werker staat zowel verticaal als horizontaal in relatie met juridische normen en regels en zal hiermee op verantwoorde wijze moeten mee omgaan in functie van de noden en behoeften van de gebruiker. Het recht is dus één element tussen vele andere instrumenten waarover de sociaal werker kan beschikken. Maar hij moet die dan ook veelzijdig weten in te zetten."

De onderstaande tabel geeft het nog schematisch weer. Voor dit vak is het belangrijk om de juridische normen en regels toe te kunnen passen, weten wat je wettelijk mandaat is als sociaal werker. Als sociaal werker heb je hiervoor technische juridische kennis nodig. Want niets is gevaarlijker dan een sociaal werker die verkeerde juridische informatie geeft en dus op een verkeerde manier intervenieert.

Zo hebben opbouwwerkers tijdens de Corona-crisis vastgesteld dat vele jongeren soms verkeerde informatie kregen over samenscholingsverboden en de gemeentelijke autonome sancties. Zo is het belangrijk te weten of de jongere tegen die boete beroep kan aantekenen en of dit een succesvolle actie is. Dit betekent dat je als sociaal werker moet weten waar je correcte, up to date en toegankelijke juridische informatie – liefst nog in klare taal - kan vinden. Je zal als sociaal werker dus als eerste de jongeren informeren over de termijnen die moeten nagekomen worden en je zal de jongere naar de juiste hulpverlener toeleiden of doorverwijzen.

⁴ S. GIBENS, "Recht in sociaal werk, hoe sociaal werk tot zijn recht kan komen", *Alert* 2013, 36.

Schematisch

	Rationeel/technische georiënteerd	Moreel/ethische georiënteerd	Rechten-georiënteerd
Ziet de wet als	Een geheel van regels die moeten toegepast worden	Een deel van de professionele toolkit	Een bron voor de dienstgebruiker
De drijfveer voor de praktijk is/zijn	Het wettelijk mandaat	Ethische doelen	Het zoeken naar sociale rechtvaardigheid en mensenrechten
Praktijkbeoefenaars moeten	Technische juridische kennis hebben	De wet plaatsen in hun eigen professionele moraliteit	De wet kritisch begrijpen
De sleutelvraag voor de praktijk is	Zijn de voorwaarden om juridisch te interveniëren bereikt?	Hoe kan de wet bijdragen tot de ethische doelen?	Hoe positioneert de wet zich tegenover uitsluiting en onderdrukking?
De nadruk ligt op	Procedureel juist handelen "Doing things right"	Het omgaan met dilemma's "Doing right things"	"Rights thinking"

Bronnen: Braye, S. & Preston-Shoot, M, *Practising Social Work Law*, Palgraven, Macmilan, 2010, 69.

2. WAT IS RECHT?

Komen jij en de mensen waar je later als sociaal werker zal mee werken in contact met het recht?

Laat ons enkele oefeningen doen (zie hiervoor op CANVAS)

2.1. Definitie van het begrip recht

Elke mens heeft het recht om zelfstandig zijn leven uit te bouwen, los van alles en iedereen. Maar zodra meerdere mensen met elkaar leven moeten zij rekening houden met de anderen. Om dit samenleven geordend te laten verlopen maken mensen onderling afspraken (regels), die voor iedereen binnen dezelfde groep zullen gelden. Ze spreken ook af wie in de toekomst deze afspraken zal kunnen verbeteren, uitbreiden, wijzigen, afschaffen enz. En ze bepalen welke instanties uitspraak zullen doen bij conflicten.

Dit systeem werkt niet alleen zo in een moderne maatschappij, maar ook in traditionele samenlevingsmodellen.

Ook wanneer mensen in kleinere contexten met elkaar samenleven, vind je dergelijke systemen terug, bijv. in schoolverband.

Volgende definitie geeft al deze elementen goed weer :

Het recht* is een geheel van regels, opgesteld en opgelegd door de samenleving, waardoor de belangen van de enkelingen die in de gemeenschap leven geordend worden, door middel van sociale dwang.

Elk element van deze definitie is belangrijk :

2.1.1. Een geheel van regels

Het recht is een pakket van regels, niet alleen **geschreven** maar ook **ongeschreven** regels, en niet alleen op basis van nationale wetteksten, maar ook op basis van internationaal recht. Er zijn dan ook tal van **rechtsbronnen** waaruit mensen rechten

kunnen putten. Deze rechten komen op verschillende manieren tot stand en kennen een bepaalde hiërarchische volgorde (zie verder in deze cursus).

2.1.2. Opgesteld en opgelegd door de samenleving

De regels worden opgesteld door mensen die binnen een bepaalde context samenleven. En deze context wijzigt voortdurend, vb. door de digitalisering. Mensen kopen nu online goederen wat vraagt om een andere bescherming van de consument dan wanneer hij vroeger goederen ter plekke in een winkel kocht. Online aankopen betekent ook dat mensen vlugger verleid kunnen worden om te kopen (zie de reclame die in spelletjesapps voortdurend oplichten) met alle gevolgen van dien op het gebied van schuldenlast.

De wijzigende omstandigheden vragen dus om steeds andere regels en dus aanpassingen van het recht. Deze aanpassingen zijn de opdracht van specifieke wetgevende organen zoals de parlementen. Deze aanpassing of in het leven roepen van nieuwe rechten gebeurt volgens wettelijke procedures.

De maatschappij stelt en legt regels op via vertegenwoordigers die haar burgers kiezen. We gaan er dan ook van uit dat de regels een weerspiegeling zijn van wat leeft in de maatschappij. Deze regels zijn gebonden aan culturen, ideologieën, regimes (democratisch of dictatuur), religieus beïnvloed of profaan... Een belangrijk gevolg hiervan is dat het recht wijzigbaar is.

2.1.3. De belangen van de enkeling die in de maatschappij leeft worden geordend

Als mens handel je voortdurend. Dus om te handelen moet je weten wie wat mag doen en met welke middelen. Zo niet ontstaat er ruzie. Het gaat om een ordening van het maatschappelijk leven, waarbij elk lid moet weten welke rechten en plichten hij heeft en op welke manier hij deze kan uitoefenen.

En uiteraard zijn er tal van conflicten omdat niet iedereen altijd akkoord gaat met het gedrag van iemand anders. En dit geldt uiteraard ook voor groepen. Denk maar aan de recente maatregelen die opgelegd zijn naar aanleiding van Covid-19. Niet iedereen hield zich aan de opgelegde maatregelen en sommigen vonden het toch nog nodig om feestjes te geven (met alle gevolgen van dien voor anderen die besmet geraakten met soms fatale afloop).

*"Iedereen wordt geacht de wet te kennen". Klopt dit principe in praktijk?
En hoe moet je dit principe begrijpen in het sociaal werk?*

2.1.4. Afdwingbaarheid van het recht

Je moet om regels effectief te doen naleven, deze kunnen afdwingen. De leden van de samenleving spreken af hoe dit gebeurt (vb via bemiddeling of via de rechtbank). Deze afdwingbaarheid **geldt voor iedereen**. Recht verschilt in die zin van morele, conventionele en religieuze regels die mensen eerder vrijwillig aannemen en hiertoe dus niet wettelijk verplicht worden.

De afdwinging van rechten kan **op verschillende manieren**:

- via een bevel om iets uit te voeren
- via een bevel om iets niet te doen
- via de betaling van schadevergoeding
- via straffen bij misdrijven.
- ...

Let op het verschil tussen het burgerlijk recht en het strafrecht!*

Deze afdwingbaarheid van het recht geeft in de praktijk wel problemen: het is niet omdat je gelijk hebt, dat je ook gelijk haalt. De procedures zijn soms ingewikkeld, lang en duur. **En maatschappelijk kwetsbare mensen vinden hier niet gemakkelijk hun weg.** Hier draag je als sociaal werker een belangrijke verantwoordelijkheid: enerzijds mensen wegwijzen maken en ondersteunen in deze juridische doolhof en anderzijds signaleren als mensen hun rechten niet kunnen opnemen.

De bedoeling van de ordening is om rechtszekerheid en objectiviteit te bereiken. Recht streeft dus eigenlijk niet op de eerste plaats naar rechtvaardigheid. Zie het gezegde: "dura lex sed lex".

2.1.5. Verschillende soorten van rechtsregels

Er zijn **verschillende soorten van rechtsregels en categorieën**. Zo zijn er regels :

- die het gedrag van de leden van de samenleving ordenen.
- Zijn "subjectieve rechten" die hen bepaalde bevoegdheden geven en ook middelen.
- zijn er regels en structuren die zich toeleggen op mensen of leden van de samenleving die zich niet houden aan de regels.
- zijn er regels en structuren die zich toeleggen op de manier waarop bepaalde juridische gedragsregels en toepassingsregels en – structuren kunnen gewijzigd, afgeschaft of in het leven geroepen kunnen worden.

Het sociaal werk zoekt de nabijheid op, gaat relaties aan met mensen, wil verbinding tot stand brengen en wil uiteraard onderbescherming tegen gaan. Zowel de sociaal werkers als de mensen hebben 'subjectieve rechten' die hen bepaalde bevoegdheden geven of toelaten om bepaalde handelingen te stellen. Maar ook zij zullen geconfronteerd worden met regels en structuren die zichtbaar worden als mensen zich niet aan de regels houden. Dan verschijnen politie en justitie ten tonele, staan er gerechtsdeurwaarders voor de deur, worden mensen opgeroepen om naar de rechtbank te komen. Tot slot is het sociaal werk voortdurend onderhevig aan veranderende wetgeving. De rechtenbenadering die nu meer en meer opgang maakt in het sociaalwerk veld vindt zijn juridische basis in het decreet lokaal sociaal beleid van 2018. In dit decreet zijn er ook nieuwe samenwerkingsverbanden in het leven geroepen zoals het geïntegreerd breed onthaal. Uiteraard hebben deze nieuwe samenwerkingsvormen een impact op hoe sociaal werkers in de toekomst hun opdrachten zullen uitvoeren.

We maken daarom een onderscheid tussen recht in sociaal werk en het sociaal werk in het recht :

het sociaal werk in het recht : opdrachten die sociaal werkers uitvoeren die het recht hen specifiek oplegt zoals justitie-assistenten in een justitiehuis of maatschappelijke assistenten binnen een OCMW.

het recht in het sociaal werk: Het recht concreet toepassen zowel in relatie met het sociale systeem als met de hulpvrager op het snijvlak van burger en samenleving. Hieronder ressorteren de domeinen familie, wonen, werk, geld, justitie, sociale bescherming.

Meer concreet personen- en familierecht (naam, geslacht, nationaliteit, verblijf, intermenselijke relaties (huwelijk, samenwonen) **(domein identiteit)**. Ook specifieke beschermingsstatuten zoals bewind en gedwongen opname maken hier deel van uit. En meer specifiek vanuit het verbintenissenrecht zijn het huurrecht, het arbeidsrecht en het sociaal zekerheidsrecht **(domein arbeid en wonen)** belangrijke domeinen.

sociaalwerkrecht : het recht in het raam van het sociaal werk benaderd vanuit drie perspectieven (1) kennis (***Doing Things Right***), (2) waarden en normen (***Doing Right Things***), (3) mensenrechten en sociale rechtvaardigheid (***Rights Thinking***).

2.2. Enkele belangrijke begrippen van het recht

2.2.1. Objectief en subjectief recht

Het **objectief recht***: Het geheel van rechtsregels en normen (los van individuele personen). Het zijn de algemene regels die in abstracte bewoordingen terug te vinden zijn in bijvoorbeeld wetboeken.

Het **subjectief recht***: van zodra een natuurlijk persoon of rechtspersoon een objectief recht krijgt, wordt het een subjectief recht van die persoon. Het betekent dat het recht je eigen bevoegdheden geeft om te handelen bijvoorbeeld om bepaalde goederen te kopen, arbeidsovereenkomst te tekenen, het recht om te mogen kiezen, etc.).

2.2.2. Rechtssubject en rechtsobject

Rechtssubject*: een persoon of groep van personen die subjectieve rechten en plichten heeft. Het kan daarbij gaan om een natuurlijk persoon of om een rechtspersoon.

- Een natuurlijk persoon* is een mens, een levend iemand (vb jij, je cliënt).
- Een rechtspersoon* is een fictief juridisch persoon maar wel met rechten en plichten (vb een VZW, BV, CV).

Zo is Samenlevingsopbouw Antwerpen een VZW en dus een rechtspersoon. De opbouwwerkers die er werken zijn natuurlijke personen. Beide zijn rechtssubjecten want drager van rechten en plichten. Zo is de VZW de werkgever en de opbouwwerker de werknemer. Ze zijn verbonden door een arbeidsovereenkomst waaruit voor ieder bepaalde rechten en plichten voortvloeien.

Rechtsobject*: zaak waarop rechtsregels betrekking hebben of het recht dat beoogd wordt door het rechtssubject. *Bv. bij huur van een huis is de huurder een rechtssubject, en het huis het rechtsobject of beter het gebruiksrecht op het huis.*

2.2.3. Genotsbekwaam en handelingsbekwaam

Genotsbekwaam*: wie geschikt is om drager te zijn van rechten, om rechten te genieten. Zo is elk rechtssubject genotsbekwaam (iedereen!).

Handelingsbekwaam*: De meeste rechtssubjecten zijn ook handelingsbekwaam: zij zijn geschikt om zelf via het stellen van handelingen hun rechten uit te oefenen.

Let evenwel op: deze handelingsbekwaamheid kan beperkt zijn, bijv. bij minderjarigen of personen onder bewind.

2.2.4. Rechtshandelingen en rechtsfeiten

Rechtsfeit*: elk feit dat rechtsgevolgen doet ontstaan (vb. iemand een slag in het gezicht geven om deze persoon te verwonden = onrechtmatige daad, geboorte en overlijden).

Rechtshandeling*: elke handeling die bewust wordt verricht om rechtgevolgen te verkrijgen (vb. contract sluiten, een schenking, een bewind aanvragen).

Het belang van het onderscheid tussen beide begrippen heeft te maken met het bewijs. Rechtsfeiten mogen met alle mogelijke middelen van recht bewezen worden. Rechtshandelingen bewijzen kan enkel maar in zoverre de wet het bewijs ervan voorziet.

2.2.5. Dwingend en aanvullend recht

Als handelingen in strijd zijn met het dwingend recht dan zijn ze ongeldig. Dus rechtshandelingen moeten dus conform het dwingend recht zijn. Het **dwingend recht** wordt in drie categorieën ingedeeld⁵:

1. Regels die **de openbare orde** raken : het gaat over essentiële belangen van de staat of van de gemeenschap : voorbeelden zijn het huwelijk, de echtscheiding, afstamming, het strafrecht
2. Regels die **de goede zeden** raken : dit zijn regels van sociale moraal en maatschappelijk fatsoen die algemeen aanvaard zijn of worden vb. seksualiteit (vroeger verbod op pornografie)
3. Dringende regels die **de belangen van bepaalde categorieën van personen** beschermen : de regels raken de fundamentele niet van de staat, maar dienen vooral om de als zwakker te beschouwen categorieën van personen te beschermen: voorbeelden zijn huurders, consumenten en werknemers.

⁵ M. VAN HOECKE en B. BOUCKAERT, *Inleiding tot het recht*, Acco, Leuven, 2019, 191 e.v.

Dwingend recht* houdt dus in dat partijen niet kunnen van afwijken van de wettelijke bepalingen.

Dit geldt altijd voor **publiek recht*** zoals het strafrecht, het staatsrecht.

En ook voor **privaat recht*** zo het gaat om:

- de staat van de persoon (bv. afstamming)
- fundamentele instellingen (bv. huwelijk)
- individuele bescherming (bv. beschermingsstatuten).

Bij dwingend recht is het ook belangrijk om weten dat er sprake kan zijn van nietigheid:

- **Relatieve nietigheid*** kan enkel ingeroepen worden door wie "beschermd" wordt. Bv. de minderjarige of geesteszieke of de persoon die in het recht beschermd wordt (zie huurrecht en arbeidsrecht).
- **Absolute nietigheid*** geldt enkel bij regels van openbare orde. Bv. strafrecht, huwelijk, echtscheidingen,.... De rechter kan de nietigheid zelf opwerpen.

Vb. Je kan dus geen afspraken maken die indruisen tegen de openbare orde. Zo kan je bijvoorbeeld niet afspreken dat de ene ouder nooit een onderhoudsbijdrage zal vragen als de andere afstand doet van zijn recht om de kinderen te zien. **Een rechter kan de overeenkomst vernietigen als die in strijd is met de openbare orde of het belang van de minderjarige kinderen.**

Aanvullend recht*: geldt enkel als partijen – bij recht dat niet dwingend is - niets anders zijn overeengekomen. Zo kunnen mensen zelf een overeenkomst maken en heel wat **bepalingen zelf uitwerken**, vb. een lening sluiten tussen natuurlijke personen.

Het doel tussen aanvullend recht, dwingend recht en de openbare orde is duidelijk verschillend (zie schema).

Van aanvullend recht kan je steeds op voorhand **afstand doen** ook al is dit wettelijk voorzien.

Van bepalingen die van dwingend recht zijn, mag **je niet op voorhand afstand doen**, wel nadat het recht verworven is.

Van bepalingen die de openbare orde raken, mag je **nooit afstand doen**. De sancties zijn dan ook verschillend. Een inbreuk op de bepalingen van dwingend recht kunnen enkel op verzoek van de te beschermen partij ingeroepen worden en zijn dus relatief nietig.

Bepalingen die de openbare orde raken, kunnen de door iedereen en ook door de rechter zelf ingeroepen worden.

	AANVULLEND RECHT	DWINGEND RECHT	DWINGEND RECHT VAN OPENBARE ORDE
DOEL	Vullen afspraken tussen partijen aan	Beschermen private belangen	Bescherming algemeen belang
AFSTAND	Steeds mogelijk	Nadat het recht verworven is	Niet mogelijk
SANCTIE	Afwijken mogelijk	Relatieve nietigheid die alleen de beschermende partij kan inroepen	Absolute nietigheid die door elke belanghebbende

2.3. Indeling van het recht

Om het recht werkbaar te houden maakt men een indeling. Deze is niet helemaal sluitend maar wel goed hanteerbaar.

Het belang van deze indeling? Het soort recht geeft een antwoord op de vraag:

- Is het recht dwingend of aanvullend?
- In welk wetboek vind ik de informatie?
- Hoe kan het best kan opzoeken in rechtsliteratuur (al dan niet via databanken)?
- Voor welke rechtbank komt de zaak?

Deze indeling gebeurt in grote lijnen op de volgende manier:

- nationaal of internationaal recht (territoriaal)
- publiek of privaats recht (inhoud)
- thematisch.

2.3.1. Nationaal recht – Internationaal recht

Het **nationaal recht*** bevat het recht dat van toepassing is binnen de grenzen van een welbepaalde staat.

Het **internationaal recht*** overstijgt de nationale landsgrenzen. Het komt tot stand door afspraken die landen met elkaar maken of binnen een internationale organisatie.

Bv de Verenigde Naties, de Raad van Europa.

- Er zijn **supranationale** organisaties*, waarbij een centraal orgaan beslissingen zal nemen, zonder dat de staten nog veel beslissingsmacht zelf overhouden. Bv. de Europese Unie
- Daarnaast zijn er ook **intergouvernementele** organisaties*, waar de belangrijkste beslissingsmacht bij de deelnemende staten blijft, maar ze beslissen gezamenlijk, in onderling overleg. Bv. de Verenigde Naties.

Staten kunnen ook in een iets losser verband samenwerken, via verdragen. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen bilaterale* (2 verdragspartijen) en multilaterale verdragen* (meerdere verdragspartijen).

2.3.2. Privaatrecht – Publiek recht

Het **publiekrecht*** regelt:

- de verhouding tussen de burger en de overheid
- de interne organisatie van de overheid (beheer openbare diensten)
- de verhouding tussen de staten (internationaal).

Tot het publiekrecht behoren o.m. de volgende rechtstakken:

- grondwettelijk recht
- administratief recht
- strafrecht en strafprocesrecht
- fiscaal recht
- sociaal zekerheidsrecht.

Het publiek recht is **altijd dwingend recht**.

Het **privaatrecht*** regelt:

- het statuut of de staat van de individuele persoon (naam, burgerlijke staat,...)
- de verhouding tussen de burgers, groepen burgers en rechtspersonen onderling (huwelijk, eigendom, huur, aansprakelijkheid,...).

Het privaatrecht bestaat uit o.m. de volgende rechtstakken:

- burgerlijk recht: personenrecht, familierecht, verbintenissenrecht, zakenrecht, aansprakelijkheid
- economisch recht
- arbeidsrecht
- privaatrechtelijk procesrecht.

Het privaatrecht is **deels dwingend, en deels aanvullend**

2.3.3. Thematisch

Men deelt de rechtstakken ook in volgens thema:

o.a. grondrechten, de organisatie van de samenleving, administratieve diensten, hoe je aan je recht komt, misdrijven en straffen, fiscaal

o.a. personen, familie, verbintenissen, contracten, handelaars

o.a. arbeid, sociale rechten

o.a. economie, medisch, verkeer, onderwijs, sport, media, cultuur, jeugd..

Zie schema in de PP. Kijk ook al eens op de website van Helder Recht. Welke thema's komen er aan bod? Kan jij deze onderbrengen onder privaat en publiek recht? We bekijken het samen in de les.

2.4. Bronnen van het recht

Het recht is een geheel van regels zoals in de definitie is omschreven. Welke regels zijn het dan, is er een bepaalde volgorde of hiërarchie? Er zijn internationale en nationale rechtsbronnen. We starten met de nationale rechtsbronnen.

2.4.1. Belgische wetgeving

2.4.1.1. Hiërarchie binnen de wetgeving

Binnen het federale België zijn er twee hiërarchieën die naast elkaar staan. Ten eerste zijn er regels die voor het hele Belgische grondgebied gelden in de volgende orde :

1. Grondwet
2. Wet
3. Koninklijk besluit
4. Het ministerieel besluit

De tweede hiërarchie ordent de rechtsregels die verschillen per grondgebied en enkel voor deze gelden

1. de deelstatelijke wetgeving (decreten, ordonnances, besluiten van de deelstaatregeringen)
2. de provinciale wetgeving (reglementen)
3. de gemeentelijke wetgeving

2.4.1.2. De Grondwet

www.senate.be/doc/const_nl.html

In het Belgisch recht kan de Grondwet* worden omschreven als een geheel van fundamentele rechtsregels, die (1) de **werking en de organisatie van de instellingen** bepalen; (2) de **verhouding bepalen tussen de burger en de instellingen** en (3) de verhouding bepalen **tussen de instellingen onderling**. Belangrijk om uitdrukkelijk te vermelden, is dat de fundamentele rechten van de burger in de Grondwet zijn opgenomen (bijv. het gelijkheidsbeginsel en het beginsel van non-discriminatie, het recht op onderwijs, het recht op een menswaardig bestaan,...)

De Grondwet kan slechts gewijzigd worden wanneer welbepaalde strenge procedureregels worden nageleefd.

De Belgische Grondwet geldt zowel voor **de federale staat** (het geheel) als voor de deelgebieden (**de gemeenschappen en gewesten**). Deze laatste hebben geen eigen grondwet.

In het Belgisch recht wordt er van uitgegaan dat de Grondwet de hoogste positie inneemt, met uitzondering van het EVRM (Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens) en de Verdragen van de Europese Unie. Sommigen zijn het daar echter niet mee eens en geven voorrang aan het internationaal recht.

2.4.1.3. De wetgevende akten: wet, decreet en ordonnantie

De wetgevende akten* zijn regels die door het parlement van de bevoegde overheid worden goedgekeurd.

Bij het federaal Parlement* spreekt men van **wetten***, bij de Gemeenschappen* en Gewesten* van **decreten***. De **ordonnantie*** is de wetgevende akte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*.

Het verschil tussen wetten, decreten, en ordonnanties ligt in het **territoriaal toepassingsgebied** :

- Een wet geldt voor het ganse grondgebied,
- een decreet of ordonnantie enkel in de desbetreffende Gemeenschap of Gewest.

Wetten, decreten en ordonnanties hebben echter wel juridisch dezelfde waarde: ze staan hiërarchisch op dezelfde hoogte.

Kijk op de site van Helder Recht onder de rubriek wonen. Welke soort van wetgevende akten worden daar vermeld?

Kijk op de site van Helder Recht onder de rubriek justitie (juridische tweedelijnsbijstand)? Welke soort van wetgevende akten worden daar vermeld?

2.4.1.4. De uitvoeringsbesluiten : Koninklijke en ministeriële besluiten en besluiten van de deelregeringen, provinciale en gemeentelijke reglementen

Een wet wordt verder uitgewerkt door de uitvoerende macht door middel van **koninklijke besluiten*** en **ministeriële besluiten***. Decreten worden verder uitgewerkt in besluiten van de deelregeringen*.

Op lager niveau zijn er dan nog provinciale* en gemeentelijke **verordeningen***=reglementen, zeg maar de wetgevende akten van de gemeenten en provincies, maar die staan hiërarchisch op een lager niveau. En de uitvoering ervan gebeurt aan de hand van besluiten vb. besluit van het college van burgemeester en schepenen.

2.4.2. Publicatie van wetgeving

Van de nieuwe wetten, besluiten en reglementen word je via een publicatie op de hoogte gebracht.

In het **Belgisch Staatsblad** vind je de grondwetsartikelen, wetten, decreten, ordonnanties, koninklijke, ministeriële besluiten, besluiten van de gemeenschaps- of gewestregering. De wet wordt in principe **van kracht tien dagen na de publicatie** in het Belgisch Staatsblad, tenzij in de wet of een uitvoeringsbesluit een andere datum is bepaald.

Provinciale verordeningen en besluiten vind je terug in het **Bestuursmemoriaal**. Zij worden **van kracht acht dagen na publicatie** in het Bestuursmemoriaal.

Gemeentelijke verordeningen en besluiten vind je terug via **aanplakking**. Zij worden **van kracht vijf dagen na hun bekendmaking**.

2.4.3. Andere rechtsbronnen

Naast de wettelijke bepalingen zijn er ook nog andere rechtsbronnen.

2.4.3.1. De gewoonte

De **gewoonte*** is een gevestigd gebruik dat in de maatschappij duurzaam is doorgedrongen in het levenspatroon van het volk en dat als bindend wordt beschouwd. Het gewoonterecht heeft het in het nationaal recht geen echte betekenis meer omdat heel veel gebruiken intussen wetten zijn geworden.

De meest bekende voorbeelden in België zijn het aanstellen van een formateur door de Koning en het feit dat men geen verbintenissen kan aangaan voor een periode van meer dan 99 jaar.

2.4.3.2. De rechtspraak

De **rechtspraak*** is het geheel van uitspraken van rechtbanken (vonnissen) en van gerechtshoven (arresten) waarbij de wetgeving op individuele gevallen wordt toegepast.

Een **vonnis*** is een uitspraak van een rechtbank of een vredegerecht (een 'lagere rechtbank').

Een **arrest*** is een uitspraak van een Hof (een 'hogere rechtbank').

Het is de taak van de rechter om abstracte en algemene of ingewikkelde wetten toe te passen op concrete, individuele situaties.

Rechterlijke beslissingen **binden slechts de partijen**. De rechtspraak is nochtans een belangrijke rechtsbron, zeker de uitspraken van hogere rechtscolleges zijn gezaghebbend.

Rechters kunnen dus los van elkaar tot andere beslissingen komen over gelijkaardige zaken. Zij zijn onderling niet gebonden door de rechtspraak, maar vinden er soms hulp in. Soms ontstaat er na verloop van tijd vaste rechtspraak over bepaalde kwesties waaraan rechters zich houden. Dat neemt niet weg dat sommige rechters toch anders oordelen en dus een minderheidsopvatting vormen.

In de Angelsaksische landen (Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk) zijn de rechters strikter door eigen en elkaars uitspraken gebonden. Er is dan sprake van **precedentwerking***: het feit dat een rechter gebonden is door zijn eigen vroegere uitspraken en uitspraken van andere (doorgaans 'hogere') rechters.

2.4.3.3. Algemene rechtsbeginselen

De rechtspraak aanvaardt dat er ongeschreven algemene rechtsbeginselen* bestaan. *Bv. Non bis in idem, Wie iets beweert moet het bewijzen, Schulden zijn haalbaar, het recht van verdediging.*

Ze zijn **een aanvulling van de wetgeving** geformuleerd door de rechtspraak.

2.4.4. Internationale regelgeving

Internationale regelgeving wordt alsmear belangrijker, zowel op Europees als op internationaal niveau. Bepaalde internationale regelgeving heeft zelfs voorrang boven onze

Grondwet, het gaat dan vooral om het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het recht van de Europese Unie.

We maken een onderscheid tussen internationale regels met **directe werking*** (onmiddellijk van toepassing in de Belgische rechtsorde, zonder eigenlijke omzetting in Belgisch recht) en internationale regels met **indirecte werking*** (moeten eerst in Belgisch recht worden omgezet alvorens ze in België uitwerking kunnen hebben).

In België geldt het beginsel van voorrang van internationaal recht met directe werking ten aanzien van nationaal recht, dit wil zeggen dat bij een conflict tussen het nationaal en het internationaal recht, het internationaal recht voorrang krijgt. Dit noemt men **de suprematie van het internationaal recht***.

De internationale regelgeving zit vooral vervat in verdragen. Een verdrag* is een internationale overeenkomst die door 2 of meer internationale subjecten (staten of internationale organisaties) wordt gesloten met het oog op het regelen van hun onderlinge verhouding of eventueel van hun rechtsonderhorigen. Ze worden geregeld door het internationaal recht. Er zijn **bilaterale en multilaterale verdragen** (zie eerder).

Waar vind je deze informatie?

Wetgeving:

- Wetboeken
- Sites:
 - o <http://europa.eu> : wetgeving van de Europese Unie
 - o www.belgielex.be : link naar voorbereidende werken, wetgeving www.ejustice.just.fgov.be/cgi_wet/wet.pl geconsolideerde wetgeving (= up to date!). Justel genoemd.
 - o <https://justitie.belgium.be/nl> : site van de FOD justitie met link naar het Belgisch Staatsblad en de wetgeving en uitleg over verschillende juridische thema's
 - <https://codex.vlaanderen.be>: de geldende Vlaamse decreten
 - <https://www.departementwvg.be/home-welzijn-en-samenleving-centra-algemeen-welzijnswerk-regelgeving>

Rechtspraak

- Juridische tijdschriften: www.jura.be; www.jurisquare.be
- Sites:
 - o www.belgielex.be: ook rechtspraak
 - o www.juridat.be: portaalsite van de rechterlijke macht

Meer specifieke sites:

- www.rechtenverkenner.be per gemeente info over alle sociale rechten
- www.notaris.be (burgerlijk recht)
- www.advocaat.be
- www.vreemdelingenrecht.be is nu www.kruispuntmi.be/vreemdelingenrecht/ vreemdelingenrecht
- www.helderrecht.be

3. GRONDRECHTEN EN MENSENRECHTEN⁶

Mensenrechten vormen een fundamentele bouwsteen voor het sociaal werk. Dit is uitdrukkelijk vermeld in de internationale definitie van sociaal werk (zie Inleiding).

Recht op nationaliteit	Recht op leven	Recht om te huwen	Recht op werk	Recht op Privacy	Recht op gelijkheid	Recht op asiel
Recht op gezondheidszorg	Recht op sociale bescherming	Recht op eerlijk	Recht op huisvesting	Recht op vrijheid en veiligheid		
Recht op voedsel	Recht op eigendom	Recht op onderwijs	Recht op vrije tijd	Vrijheid van meningsuiting	Recht op deelname aan cultuur	
Recht op deelname aan de politiek	Vrijheid van gedachte	Vrijheid van vergadering	Geen discriminatie	Geen slavernij	Geen foltering	

⁶ Dit hoofdstuk is gebaseerd op: J. BOONEN, G. DECOCK, K. VANCORENLAND, J. VANDE MOORTELE en L. VANMARCKE, *Recht voor Welzijnswerkers*, Mechelen, Kluwer, 2015. Zie ook het handboek #Sociaal werk, hoofdstuk 10. S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM *De internationale bescherming van de rechten van de mens*, Intersentia, Antwerpen, 2011.

We starten met een casus over de heer Wackenheim.

Op 26 juli 2002 heeft het Mensenrechtencomité van de Verenigde naties een uitspraak gedaan over een merkwaardige zaak. Dwergwerpen was in Frankrijk in opmars. De Franse overheid verbood dit spektakel echter. De heer Wackenheim die zelf een dwerg was en met dwergwerpen aan de kost kwam vocht dit verbod aan.

Op 27 november 1991 had de minister van Binnenlandse zaken van Frankrijk een circulaire op het toezicht van spektakels uitgevaardigd die aan de prefecten opdroeg om hun politiebevoegdheid te gebruiken. Aan de lokale besturen werd opgedragen toe te zien dat het dwergwerpen als spektakel zou verboden worden. Het dwergwerpen ("lancer des nains, in het Frans") was in strijd met artikel 3 EVRM.

Op 30 oktober 1991 vorderde de heer Wackenheim voor de administratieve rechtbank van Versailles de vernietiging van het besluit van 25 oktober 1991 van de burgemeester van Morsang-sur-Orange dat een optreden had verboden in een plaatselijke discotheek. Tegen deze beslissing stelde de gemeente Morsang-sur-Orange via haar burgemeester op 24 april 1992 een annulatieberoep in bij de Franse Raad van State. Deze vernietigde op 27 oktober 1995 de beslissing van de eerste rechter. Zijn motivering kan samengevat worden in twee delen. Ten eerste was het dwergwerpen in strijd met de menselijke waardigheid. Het doen respecteren van deze menselijke waardigheid door het opleggen van een verbod is verenigbaar met de handhaving van de openbare orde. Dit is een taak van politie. Ten tweede is het recht op arbeid en nijverheid geen beletsel om het dwergwerpen te verbieden ook al is die op het eerste gezicht niet onwettelijk, als dit optreden de openbare orde lijkt te verstoren. En dit zelfs als blijkt dat er geen bijzondere specifieke plaatselijke omstandigheden zijn die erop wijzen dat de openbare orde in gedrang komt.

Op 20 maart 1992 volgde een nieuw beroep tot vernietiging, ditmaal tegen de beslissing van de burgemeester van de gemeente Aix-en-Provence die het dwergwerpen eveneens in zijn gemeente had verboden. De administratieve rechtbank van Marseille vernietigde de beslissing omdat zij vond dat het dwergwerpen niet van die aard was om schade te berokkenen aan de menselijke waardigheid. Hiertegen heeft de gemeente van Aix-en-Provence via haar burgemeester op 16 december 1992 een annulatieberoep aangetekend bij de Raad van State. De Raad van State vernietigde op 27 oktober 1995 de beslissing van de administratieve rechtbank van Marseille op dezelfde gronden als in zijn vorig arrest waardoor het dwergwerpen niet meer toegelaten was. Vanaf dan stopte de firma Fun-productions voor wie de heer Wackenheim werkte om nog verder dwergwerpen op het

programma te zetten. Het gevolg was dat de heer Wackenheim zonder werk viel aangezien geen enkele organisatie 'dwergerpen' wilde organiseren.

De heer Wackenheim trok vervolgens naar het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. De heer Wackenheim zocht uiteindelijk soelaas bij het Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties. Hij meende dat er een discriminatie bestond in de uitoefening van het recht op arbeid. Hij zag geen aantasting van de menselijke waardigheid, maar hij wilde een toereikende levensstandaard die juist met het nastreven van een professionele activiteit van zijn keuze, ten volle kon gerealiseerd worden. De overheid daarentegen argumenteerde dat het recht op arbeid uiteraard deel uitmaakt van het recht op een menswaardig bestaan, maar dat de "onwaardigheid" van de activiteit een absoluut verbod rechtvaardigde. Het comité aanvaardde deze laatste stelling, nl. het doen respecteren van de menselijke waardigheid staat niet op gespannen voet met de handhaving van de openbare orde.

Welke Mensenrechten werden er geschonden?

Welke rechterlijke instanties heeft de heer Wackenheim verzocht om over zijn zaak uitspraak te doen?

3.1. Definitie

De term **grondrechten** is ontleend aan de Duitse terminologie (Die Grundrechte) en slaat op de fundamentele rechten en vrijheden van de mens. Het zijn onvervreembare minimumwaarborgen die de menselijke waardigheid beschermen. Ze komen toe aan eenieder, ongeacht afkomst, religie, beroep, ... Anders dan gewone rechten zijn ze niet toegekend door de nationale, internationale of supranationale overheid vanuit een beleidskeuze, maar zijn ze opgenomen in de rechtsorde omdat de overheid geen keuze heeft. Ze gaan als het ware vooraf aan de staat. In beginsel zijn ze opgenomen in een grondwet en/of in internationale verdragen aangaande mensenrechten en fundamentele vrijheden⁷.

Een onderscheid wordt vaak gemaakt tussen **grondrechten en mensenrechten**. **Grondrechten** zijn dan nationaal erkende, in de grondwet of in de wetten vastgelegde fundamentele rechten. **Mensenrechten** bevinden zich dan veeleer in de internationale sfeer. Dit onderscheid is niet nuttig. Soms zijn de nationale grondwettelijke rechten meer

⁷ J.A. VANWIJNGAERDEN, " De werking van grondrechten tussen particulieren, geïllustreerd met voorbeelden", *Jur. Fac.* 2007-2008, 217.

afdwingbaar dan andere internationale bronnen. En deze laatste maken vaak deel uit van de interne rechtsorde naast bijvoorbeeld de grondwet : b.v. het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

Mensenrechten zijn **universeel** en in principe geniet iedereen dezelfde rechten. De praktijk wijst spijtig genoeg uit dat niet iedereen zich op gelijke wijze op deze rechten kan beroepen. Bijvoorbeeld het recht op de hoogst bereikbare staat van gezondheid wordt voor veel mensen in armoede niet gewaarborgd. Zij hebben niet altijd het geld om dure ziekenhuisrekeningen te betalen en gaan daardoor minder snel naar de dokter uit schrik voor de hoge factuur. Wat België bijvoorbeeld wel doet is het installeren van verhoogde tegemoetkoming of maximumfactuur om de kosten voor mensen te drukken.

Mensenrechten moeten **door iedereen gerespecteerd worden** en mogen door niemand geschonden worden. Dat wordt duidelijk bij het recht op leven: iedereen heeft recht op leven en iedereen moet dit recht voor anderen respecteren, je mag dus niemand doden, maar niemand mag jou doden. Soms botsen mensenrechten, zoals je kan zien in de casus van de heer Wackenheim.

3.2. Indeling⁸

In onderstaande paragrafen gaan we dieper in op de diverse mensenrechten en de verschillende categorieën die naast elkaar bestaan. De types staan dus niet in hiërarchische volgorde, maar geven een historische ontwikkeling weer. De **burgerlijke en politieke rechten** hebben hun grond in de 19^e eeuw. De **sociale, economische en culturele grondrechten** zijn typisch 20^e eeuws. En de **collectieve grondrechten** zijn van recentere datum.

Een eerste type zijn de: **burgerlijke en politieke rechten.**

Burgerlijke en politieke rechten. Deze rechten verwijzen naar rechten en vrijheden om als volwaardige burger te participeren aan de maatschappij. Burgerlijke en politieke rechten zijn historisch ontstaan vanuit de bekommernis dat de staat niet te veel mag tussenkomen (dit betekent een onthoudingsplicht of **negatieve verplichting**) in de uitoefening van een recht. v.b. *bij vrijheid van meningsuiting mag de staat zich niet mengen met de uiting van mijn mening, bij vrijheid van vereniging mag de staat verenigingen niet zomaar verbieden.*

⁸ Overgenomen uit het Handboek #Sociaal werk, hoofdstuk 10.

Burgerlijke rechten zijn rechten ter bescherming van de individuele vrijheid en bescherming van de burger tegen mogelijk machtsmisbruik (onrechtmatig en ongeoorloofd optreden) van de overheid. v.b. *recht op persoonlijke vrijheid, recht op privacy, vrijheid van godsdienst, eerlijke rechtsbedeling...* De heer Wackenheim beriep zich op artikel 8 EVRM, nl. bescherming van het privé-leven.

Politieke rechten dienen om de burger deel te laten nemen aan het staatsgezag. v.b. *het recht om te stemmen, om verkozen te worden, het recht om zich te verenigen om een politiek partij op te richten*

Een tweede type zijn **economische, sociale en culturele rechten**. Deze zijn rechten die de overheid verplichten om een aantal voorwaarden te scheppen opdat eenieder een menswaardig leven kan leiden. **Artikel 23 van de grondwet – dat een sociaal grondrecht is - bepaalt wat er onder het recht op een menswaardig leven** begrepen kan worden zoals het recht op arbeid, sociale zekerheid, medische, sociale en juridische bijstand, behoorlijke huisvesting en sociaal-culturele ontplooiing. Ook de heer Wackenheim beriep zich op het recht op arbeid.

Ten derde onderscheiden we de **collectieve en solidariteitsrechten**.

Deze dienen om ten aanzien van groepen van personen **een bepaalde globale toestand te garanderen** zoals de ontvoogding in derdewereldlanden. v.b. *het recht van volkeren op zelfbeschikking, recht op ontwikkeling, op vrede en een gezond leefmilieu*.

Wat is de betekenis van deze mensenrechten voor de praktijk van het dagelijkse leven. Hier rijst de vraag naar de **effectieve mensenrechten of de effectieve day to day-grondrechten**. De juridisering heeft de uitbreiding van het pakket aan voorzieningen tot gevolg. Vragen rijzen over de toegankelijkheid en het effectieve gebruik ervan.

Uit onderzoek blijkt dat ondanks de grondrechten en de juridische vertaling ervan mensen nog steeds **onderbeschermd zijn en hun rechten niet opnemen "non take-up"**. "Enhancing effectivity" is de boodschap ofwel de effectiviteit bevorderen van mensenrechten.

De **opdracht** is dan tweërlei. Ten eerste is het de taak om **de progressieve realisatie van grondrechten** te monitoren zoals bijvoorbeeld het recht op wonen. Is het wonen betaalbaar? Is de woningmarkt toegankelijk? Wat met de woonzekerheid en de woonkwaliteit? Het volstaat dan niet om louter te verwijzen naar het grondrecht zelf en de juridische omkadering, maar om de schendingen van de grondrechten (v.b. de schending

van het standstillbeginsel, dus dat de toegekende rechten in de toekomst behouden blijven of dat er geen verdere beperkingen of voorwaarden aan het recht mogen verbonden worden) te signaleren. Ten tweede betekent effectieve mensenrechten dat er gezocht wordt naar **oplossingen conform de menselijke waardigheid**. In de casus van de heer Wackenheim houdt deze zoektocht in om na te gaan op welke manier een maatschappij omgaat met mensen met een beperking en te bekijken hoe hij toch nog zinvol zijn job zou kunnen uitoefenen.

3.3. Bronnen

De bronnen van grond- en mensenrechten zijn zowel nationaal, internationaal als supranationaal (zie H1, indeling van het recht):

- Grondwet (Gw.): Titel II, art.8-32, de Belgen en hun rechten, Nationaal : www.senate.be/doc/const_nl.html
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM), 1948, Verenigde Naties : http://www.mensenrechten.be/pdf/UVRM_nl.pdf
- *Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (BUPO of IVBPR)* 1966, Verenigde Naties : <http://www.runic-europe.org/nederlands/humanrights/burgerrechten.html>
- *Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR)*, 1966, Verenigde Naties : http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1966121930&table_name=wet
- *Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)*, 1989, Verenigde Naties : https://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/kinderrechtenverdrag_officiële_nederlandse_vertaling.pdf
- Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM,) 1950 + aanvullingen (= protocollen), Raad van Europa: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_NLD.pdf
- Het Europees Sociaal Handvest (USH), 1961-1996, Raad van Europa : <https://rm.coe.int/168047e177>
- Handvest voor de Grondrechten van de Europese Unie (HGEU), 2000, Europese Unie : https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_nl.pdf

- *Vele andere... oa Verdrag tegen genocide, rassendiscriminatie, discriminatie van vrouwen, foltering, gedwongen verdwijningen, of Verdrag voor personen met een handicap, arbeidsmigranten... Allemaal in het kader van de Verenigde Naties. (SMIS 114 ev.)*
- *Amerikaanse Conventie inzake Mensenrechten*
- *Afrikaans Handvest inzake Mensen- en Volkerenrechten*
- *Charter in Azië en Arabische landen*

Belangrijke internationale organisaties i.v.m. mensenrechten:

- **Verenigde Naties in NY:** Internationale structuur. Opgericht op 24 oktober 1945 om de vrede door internationale samenwerking en collectieve veiligheid te bevorderen. Het naleven van de mensenrechten is één van de belangrijke doelstellingen. Belangrijk verdrag is de UVRM. Bijna alle landen van de wereld (191) zijn lid.

Lidstaten kunnen zich beroepen op een belangrijk orgaan van de V.N. n.l. Het Internationaal Gerechtshof in Den Haag. *Zie meer info op www.vredespaleis.nl/.*

Naast de mensenrechten zijn de V.N. ook actief op het terrein van veiligheid, wereldeconomie, en onderzoek naar maatschappelijke en culturele ontwikkelingen.
zie ook www.vvn.be/; www.un.org/en/index.shtml;

- **De Raad van Europa.** Internationale structuur. Opgericht in 1949 om de democratie, de mensenrechten in geheel Europa en de eenheid tussen de lidstaten te bevorderen. Belangrijk verdrag is het EVRM. De Raad van Europa heeft minder leden dan de V.N. maar meer dan de EU (bijna vijftig *namelijk alle landen van Europa, inclusief Rusland, Turkije en de landen in de Kaukasus*).

Burgers kunnen zich beroepen op een belangrijk orgaan van de Raad van Europa: het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg.

Naast mensenrechten is de Raad van Europa ook op andere terreinen actief. Veel programma's zijn gericht op versterking van democratische structuren en de rechtsstaat in met name Oost- en Zuidoost-Europa. Daarnaast stimuleert de Raad van Europa de culturele diversiteit in Europa, bijvoorbeeld op het gebied van architectuur, tv- en filmproducties."

www.europa-nu.nl/id/vg9ho48czuz9/raad_van_europa_rve

- **De Europese Unie.** Het Verdrag van Lissabon geeft de Europese Unie een bindend Handvest van grondrechten (vergelijkbaar met het EVRM) en voorziet dat de Europese Unie zal toetreden tot het EVRM. Op die manier wordt binnen de Unie in een betere mensenrechtenbescherming voorzien dan voorheen. Supranationale structuur (waarbij de lidstaten bevoegdheden hebben afgestaan aan een hogere orde).

3.4. Afdwingbaarheid en absolute en relatieve rechten

Er is geen Hof voor mensenrechten op wereldvlak, wel op regionaal niveau, o.a. het Europees Hof Voor de Rechten van de Mens (EHRM), het Inter-Amerikaans Hof inzake Mensenrechten, het Afrikaans Hof inzake Mensen- en Volkenrechten. En nationaal kunnen staten de rechten in eigen wetgeving implementeren.

Mensenrechten zijn niet altijd onmiddellijk afdwingbaar. Men maakt hier een onderscheid tussen **directe en indirecte werking van grondrechten en mensenrechten**.

De **directe werking** houdt in dat particulieren zich bij een beroep op een nationale instantie of internationaal hof rechtstreeks op een verdragsbepaling of grondwetsbepaling kunnen beroepen.

Concreet betekent het dus dat als een mensenrechtenbepaling in een verdrag of de grondwet directe werking heeft, deze mensenrechten dan afdwingbaar zijn bij

- de nationale rechter: rechtbanken, Raad van State, Grondwettelijk Hof
- het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg, b.v. *Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens*.

Indirecte werking betekent dat mensenrechten meestal eerst in de interne rechtsorde moeten worden opgenomen via wetgeving of door de rechtspraak. Particulieren kunnen zich hierop niet rechtstreeks beroepen en dus afdwingen voor de rechter. B.v. *de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens*.

Soms hebben mensenrechtenverdragen **deels directe werking, deels indirecte werking** b.v. *Verdrag inzake de rechten van het kind (VRK)*. Of een artikel uit dit Verdrag directe werking heeft, kan iedere rechter zelf bepalen en verschilt per artikel. De bepaling moet aan bepaalde criteria voldoen wil ze directe werking hebben. De bepalingen moeten een duidelijke en ondubbelzinnige betekenis hebben. De hogere rechtbanken (Raad van State en Hof van Cassatie) zijn over het algemeen eerder terughoudend om aan het VRK direct effect toe te kennen, terwijl lagere rechtbanken en tribunalen meer openheid tonen.

Burgerlijke en politieke rechten hebben meestal directe werking. Sociaal-economische rechten hebben doorgaans geen directe werking. Maar door de vele uitzonderingen én de taak van de nationale staten om deze rechten te implementeren in de nationale wetgeving verkrijgen ze dikwijls wel directe werking.

Er is een onderscheid tussen **absolute en relatieve rechten**. Bij **absolute rechten** zijn er geen beperkingen toegestaan, b.v. het folterverbod in art. 3 EVRM. De overheid kan dan ook geen uitzonderingen invoeren op dit verbod. **Relatieve rechten** kunnen wel – onder bepaalde voorwaarden zoals in het verdragsartikel staat vermeld – voor de uitoefening ervan aan beperkingen worden onderworpen, zoals in de zaak Wackenheim het recht op privacy (art. 8 § 2 EVRM).

Voor de agogische benadering van grondrechten lees hoofdstuk 10 vanaf 2.2. in het handboek #Sociaal werk. Dit hoofdstuk overstijgt de cursus inleiding tot het recht, maar is wel belangrijk om de plaats van (mensen)rechten in het sociaal werk te duiden (zie Inleiding van deze cursus : De driehoek van Michael Preston-Shoot en Suzy Braye).

3.5. Overzicht van de grond- en mensenrechten en hun vindplaats

“Waar mensen gedoemd zijn in armoede te leven worden de rechten van de mens geschonden, wij zijn verplicht ons te verenigen om die rechten te doen eerbiedigen”.
– Joseph Wresinski –

Joseph Wresinski beseftte maar al te goed dat een menswaardig leven leiden slechts kan als iedere burger dezelfde rechten heeft en deze ook kan afdwingen. Mensenrechten moeten in de ruime zin van het woord begrepen worden. Het is niet alleen het recht om als mens ‘mens’ te mogen zijn, maar ook het recht om zich te ontplooien, om burger te zijn tussen de burgers, om mee te mogen tellen en niet uitgesloten te worden.

Mensenrechten zijn niet louter een afweer tegen overheidsinmenging, zoals de klassieke mensenrechten worden opgevat. Ze betekenen daarentegen **een appel aan de overheid** om de rechten te voorzien die **een menswaardig leven mogelijk maken en impliceren een actief ingrijpen**. Deze politieke optie vertaalt zich in grondrechten en wetten. Het

afkondigen van **sociale grondrechten in 1994** was dan ook een belangrijk scharniermoment⁹.

De grondwetgever heeft artikel 23 in het leven geroepen:

Art. 23

Ieder heeft het recht een menswaardig leven te leiden.

Daartoe waarborgen de wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel, rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen.

Die rechten omvatten inzonderheid:

1° het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil, het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning, alsmede het recht op informatie, overleg en collectief onderhandelen;

2° het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand;

3° het recht op een behoorlijke huisvesting;

4° het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu;

5° het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing;

6° het recht op gezinsbijslagen.

Maxim Stroobant, die mede de bezieler was van de invoering van sociale grondrechten, stelde dat deze grondrechten 'sociaal' zijn die strekken tot de bescherming van de waardigheid (en vrijheid) van de mens, **in het bijzonder op de gebieden waar deze waardigheid aan nieuwe reële gevaren is blootgesteld**. 'Sociaal' verwijst niet alleen naar bescherming maar ook naar het verwezenlijken van een meer menswaardige samenleving¹⁰.

Deze grondrechten en de wetten die hieruit voortvloeien zullen in deze cursus, maar ook in de volgende jaren van je opleiding als sociaal werker aan bod komen. Het zijn cruciale grondrechten die maken dat mensen in onze Westerse samenleving een menswaardig leven kunnen en mogen leiden. Niet alleen moet gewaakt worden dat deze rechten niet geschonden worden, maar ook dat deze niet verder ingeperkt worden. In de cursus Sociaal Werk zal verder ingegaan worden op de waarborgfunctie van de grondrechten en de politiserende functie van deze rechten.

⁹ S. GIBENS, "Grondrechten : geen ijdele begrippen" in *Armoede, waardigheid, mensenrechten : 10 jaar samenwerkingsakkoord*, Brussel, 2008, 58.

¹⁰ M. STROOBANT, "De sociale grondrechten naar Belgisch recht: een analyse van de parlementaire werkzaamheden bij artikel 23 GW" in M. STROOBANT (ed.), *Sociale grondrechten*, Antwerpen, Maklu, 1995, 60-61.

Tot slot leggen we de verschillende algemene mensenrechtenbronnen naast elkaar die voor het sociaal werk van belangrijk zijn.

Zoek de artikelen van de hieronder vermelde mensenrechten op aan de hand van de bronnen die in rubriek 3.3. zijn vermeld. Merk je verschillen? Zo ja welke zijn deze dan?

- Levensstandaard in het algemeen

- huisvesting (wonen):

- gezondheid en medische bijstand:

- SZ en sociale bijstand:

- arbeid: - EU

- aanvaardbare
werkomstandigheden

- eerlijk loon

- syndicale rechten

- Rust en vrije tijd

- culturele en maatsch. ontplooiing:

- onderwijs (vrij en recht op)

- juridische bijstand :

Gw.	UVRM	EVRM	ESH	BUPO	IVESCR
23	25				11
23	25	8	31		
23	25		30/31		11
23	22/25		12		9
23	23				6/7
			x		
			x		
			x		8
	24		x	7	
23	27			27	15
24	26	2 prot			13
23	8			2	

- Bijzondere bescherming van :

- Kinderen:

- Vrouwen:

- PMH:

- Migranten:

- Participatie:

Gw.	UVRM	EVRM	ESH	BUPO	IVESCR
			x		
					9
					9
	21				

3.6.

Meer info

- www.aivl.be/ = Amnesty International vlaanderen)
- <http://unia.be/nl> = het vroegere Centrum voor gelijkheid van kansen en racisme bestrijding
- www.mensenrechten.be/ = liga voor de mensenrechten
- www.samenlevingsopbouw.be site van samenlevingsopbouw centraal, maar ook van de regionale werkingen.
- www.kinderrechtswinkel.be site van de kinderrechtswinkels
- www.kinderrechten.be site van het kinderrechtencommissariaat
- www.gripvzw.be = site van vzw die ijvert voor gelijke rechten van personen met een handicap

De Nederlandse hoogleraar Willem Witteveen schreef het volgende : *Denken en handelen in termen van grondrechten brengt een juridisering van de politiek met zich mee. Het wordt mogelijk kwesties die in de politiek de gemoederen bezighouden, te vertalen in termen die van die kwesties juridische problemen maken van een bijzonder principiële soort. Dit heeft consequenties voor de werking van de trias politica. De rechterlijke macht kan op de handhaving van grondrechten worden aangesproken; voor zover zij erin slaagt grondrechten ook daadwerkelijk te honoreren, vaak tegenover een onwelwillend bestuur, verwerft de rechter gezag bij de burgers. De laatste jaren blijkt het vertrouwen onder de bevolking in de rechterlijke macht sterk te zijn gestegen, terwijl men vaak een 'kloof' constateert tussen politiek en burger.*¹¹

¹¹ W. WITTEVEEN, *De Geordende Wereld Van het Recht: Een Inleiding*, Amsterdam, University Press, 2001, 248.